

1991-ben többféle évfordulót is ünnepelünk. Száz évvel ezelőtt, 1891-ben alakult meg a Matematikai és Fizikai Társulat, amely a hazánkban matematikával és fizikával „szakszerűen” foglalkozó tudósokat, mérnököket és legnagyobb létszámmal a középiskolai matematika és fizika tanárokat sorakoztatta fel egy zászló mögé. A zászlót, a magyar matematika és fizika zászlóját Eötvös Loránd tartotta kezében, aki akkor, 1891-ben a Magyar Tudományos Akadémia elnöke és a budapesti Egyetem rektora volt. A társulat matematikus alelnöke Eötvös egykori heidelbergi tanulótagja, König Gyula professzor lett, aki 1891-ben a budapesti Műegyetemnek volt a rektora. A fizikus alelnök pedig Schmidt Ágoston középiskolai tanár, akkor a budapesti Piarista Gimnázium tanára.

A Társulat titkári teendőinek ellátásával Eötvös és König egy-egy volt tanítványát bízta meg: a fizikus titkár Bartoniek Géza – az Eötvös Kollégium későbbi híres igazgatója, „B. G. úr” – lett, a matematikus titkár pedig Rados Gusztáv műegyetemi tanár, Bolyai János emlékének elhivatott gondozója. (Főleg neki köszönhető, hogy a világ ma „Bolyai–Lobacsevszkij” geometria néven ismeri és emlegeti az eredetileg csak Lobacsevszkij nevével megjelölt geometriát.)

A mai Bolyai János Matematikai Társulat és az Eötvös Loránd Fizikai Társulat ennek a száz évvel ezelőtt alapított Társulatnak az örököse. A szétválás a második világháborút követő években, a zűrzavaros átszervezések időszakában történt. Ekkor változtatták meg az újra induló fizikai és matematikai tanulóversenyek nevét is: azóta hívják az érettségizettek számára szervezett matematikai tanulóversenyt Kürschák versenynek, a fizikai versenyt pedig Eötvös versenynek. Addig a matematika verseny volt az Eötvös verseny, a fizikaversenyt pedig Károly Irén¹ versenynek nevezték.

A matematikai tanulóversenyt 1894-ben, Eötvös Loránd akkori miniszteri kinevezésének alkalmából alapította a Társulat, „hogy a kinevezés emlékét maradandóvá tegye”. Eötvösnek is kellemes meglepetést szereztek ezzel. A fizikai tanulóversenyt huszonöt évvel a Társulat megszületése után alapította Károly Ireneusz József. Ennek 75. évfordulóját ünnepeljük most.

Károly Ireneusz József az 1902-ben elhunyt Schmidt Ágostont követte a Társulat alelnöki tisztében. Egyike volt azoknak, akik Röntgen felfedezését elterjesztették és alkalmazták Magyarországon, saját gyártmányú kohéerjével Marconival egy időben kísérletezett a rádióhullámokkal. Nagyváradon tanított a premontrei gimnáziumban, és Kolozsváron volt meghívott előadó az egyetemen. Ady Endre, majd Juhász Gyula működött Nagyváradon, amikor Károly Ireneusz József tanított ott fizikát. Nagy szerepe volt a város villamosításában, a városi villamos erőmű, vasút és villanyvilágítás létrejöttében.

Az iskola fizikaszertárában önálló fizikakört működtetett, a más iskolákban szokásos irodalmi önképzőkörök mintájára. Az országban elsőnek állított össze fizikából feladatgyűjteményt, s ezt 1890-től kezdve publikálta az iskola Értesítőjében.

1916-ban nagy összegű alapítványt tett.

„Az alapítvány kamatai a fizikai ismeretek mélyítésére fordíttassanak oly céllal, oly szellemben és oly körülmények között, mint az a matematikai versenyeknél szokásos. Legyen Matematikai és Fizikai Társulatunk kebelében nemcsak matematikai, hanem fizikai tanulóverseny is.”

1916. november 11-én tartották meg az első fizikai tanulóversenyt. Csaknem pontosan negyed századdal azután, hogy 1891. november 5-én megalakult a Matematikai és Fizikai Társulat.

A feladatokat kitűző és a megoldásokat elbíráló bizottság elnöke Eötvös Loránd, tagjai Bartoniek Géza és Mikola Sándor voltak. Összesen 14 versenyző adott be dolgozatot, ami elég kevés, de hát folyt a háború, s abban az évben matematikából is csak 27 volt a beadott dolgozatok száma. Nem akárhik írták azonban ezeket a dolgozatokat! Idézzük a korabeli jegyzőkönyvet:

„A dolgozatok átvizsgálása során a bizottság örömmel állapítja meg, hogy az I. fizikai tanulóverseny jó eredménnyel végződött. A versenyzők megmutatták, hogy a középiskolában szerzett ismereteiket fel tudják használni és így megfeleltek a feladatok kitűzésében megnyilvánuló intencióknak.

Az átvizsgált 14 dolgozat közül Jendrassik György, Kornfeld Albert és Szilárd Leó dolgozata tűnik ki. Jendrassik és Szilárd a kitűzött első feladatot a középiskolában szerzett ismereteik alapján egészen helyesen oldották meg; a második feladatot Jendrassik a fődolgokban helyesen fogta fel, de nem oldotta meg teljesen, Szilárd figyelme pedig e feladat megoldása közben a fődologról mellékdolgokra terelődött el. Kornfeld az első feladatot nagyobbkorú ismeretekről tanúskodó az – előbbiektől eltérő – módszerrel helyesen oldotta meg, azonban a második feladat lényegét nem ismerte fel.

Ezek alapján a bizottság javasolja, hogy az I. Károly Irén díj Jendrassik Györgynek, a budapesti VIII. kerületi főreálban Koren Dénes tanítványának, a II. Károly Irén díj Szilárd Leónak, a budapesti VI. kerületi főreálban Balog Mór tanítványának ítéltesse oda; javasolja továbbá a bizottság, hogy Kornfeld Albert dicséretben részesüljön.”

Kornfeld Albert az V. kerületi főreálba járt, akkoriban ő volt az egyik legjobb megoldója a Rátz László által szerkesztett Középiskolai Matematikai Lapoknak. Az 1916-os matematikai tanulóversenyt éppen ő nyerte meg, Jendrassik György és Szilárd Leó öt másik versenyzővel együtt dicséretet kapott matematikából. Kornfeld Albert ma is él, 93. évében jár. Egykori matematika tanárát, Fröhlich Károlyt Karinty örököztette meg az utókor számára a „Tanár úr

¹ Károly Ireneusz József (1854 – 1929) 1875-ben lett premontrei szerzetes, ekkor vette fel az Ireneusz rendi nevet, ennek Irén változata is használatos volt.

kérem”-ben. Karinthy is ebben az iskolában érettségizett, az V. kerületi főreálban, a Markó utcában. Az iskola utóda a mai Bolyai Szakközépiskola.

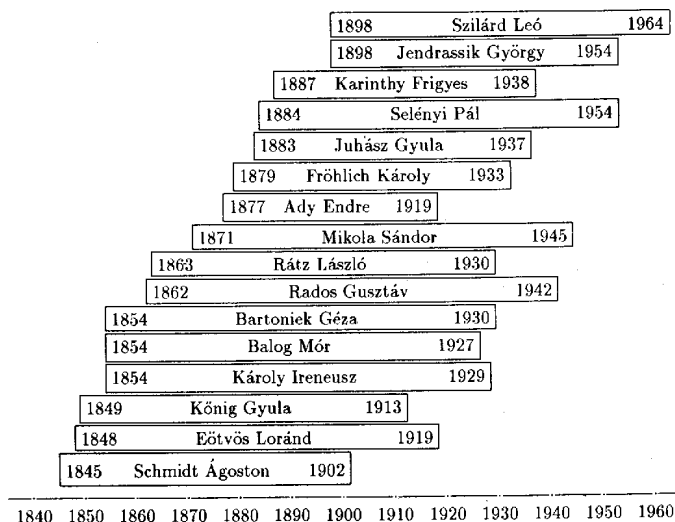
Jendrassik iskolájának, a VIII. kerületi főreálnak utóda a mai Vörösmarty Gimnázium, Szilárd iskolájának, a VI. kerületi főreálnak utóda a mai Kvassay Szakközépiskola. Az ő egykori tanáraikról ma már csak nagyon keveset tudunk. (Milyen izgalmas feladat lehetne a mai diákok számára, hogy felkutassák iskolájuk régi tanárainak életét. Azokét, akik például Jendrassik Györgyöt, vagy Szilárd Leót tanították.)

A KöMaL szeptemberi számának feladatai között szerepelt az 1916-os I. fizikai tanulmányverseny 1. feladata. Ezzel kívánunk megemlékezni a 75 éves jubileum kapcsán azokról a tudós tanárokról, akiknek kiemelkedő szerepük volt a tanulmányversenyek létrehozásában vagy újraindításában.

Idézzük fel Eötvös Loránd látnoki szavait, melyet 1916 decemberben az I. fizikai tanulmányverseny díjainak átadásakor mondott:

„Elnöktársam, Károly Irén tudányszeretetének és bőkezű gondoskodásának köszönhetjük azt, hogy a fizikai tanulmányversenyeken immár mi is, a fizika öregebb művelői szemlét tarthatunk az újoncokon, kikből majdan utódaink fognak kiválni. Hálánkat fejezve ki az alapítónak, kívánjuk, legyen meg az az öröme, hogy a Károly Irén-díj nyertes tanulói valamikor a fizika hívatott mestereivé növekedjenek..”

A cikkben szereplő magyar tudósok, írók, költők, tanárok életsávjai:

Eötvös Loránd 68, Károly Ireneusz és Bartonek Géza 62 éves, Mikola Sándor 45. Selényi Pál 32, Jendrassik György, Kornfeld Albert és Szilárd Leó 18 éves volt akkor.

Jendrassik és Kornfeld kiváló mérnökök lettek, Szilárd pedig, mint tudjuk, korunk egyik leginvenciózusabb tudósa, akinek statisztikus fizikai, termodinamikai, atomfizikai és biofizikai kutatásai jelentős hatást gyakoroltak századunk fizikájára és fizikusaira. Valóban a fizika avatott mesterévé nőtt, és még azt a tulajdonságát is előnyösen tudta felhasználni, hogy *„figyelme a feladat megoldása közben a fődologról mellékdolgokra terelődött el.”*

Karrierje az első fizikai tanulmányversenyen kezdődött, 75 évvel ezelőtt.